

Рябченко Марина,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ORCID iD 0000-0001-9349-9784

e-mail: marynariabchenko@gmail.com

ВІЙНА ЯК АПОКАЛІПСИС: ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ МІЛІТАРНОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ

У статті простежено, як мілітарний досвід письменника впливає на художні образи у його творчості. Зокрема, досліджено саме апокаліптичні мотиви, адже релігійна легенда про не-одмінне настання апокаліпсису є однією з найвідоміших та, напевне, найпопулярніших у суспільстві. До пророцтва про кінець світу звертаються щоразу під час великих війн, страшних світових катастроф, великої суспільної напруги тощо. Перша світова війна, що була найпершим потрясінням значного масштабу у ХХ ст., стала однією з таких подій. Актуальність дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на існуючі розвідки, присвячені українським творам про Першу світову, саме тексти письменників-комбатантів не аналізувалися на предмет апокаліптичної образності. Об'єктом дослідження стали твори К. Поліщука, О. Маковея та О. Турянського. Виявлено, що спільними для всіх письменників є мотиви безнадії, зневіри та нерозуміння, задля чого і за які інтереси воюють прості бійці. Вони сприймають війну як кінецьсвіття. Провідними проблемами творів зазначених письменників є загальна дегуманізація суспільства, яке допустило криваву бійню, і девіація окремої особистості, яку ламає травматичний воєнний досвід. образи, що уособлюють окремих персонажів апокаліптичного міфу, в аналізованих творах можуть трансформуватися в дракона, фурій або ангела смерті, чие призначення — знищення світу. Загалом у релігійних уявленнях апокаліпсис не має однозначно негативної конотації: руйнація передбачає подальше оновлення світобудови. А отже, кожна людина може зробити вибір, яким буде її життя. У проаналізованих текстах К. Поліщука та О. Маковея ця оптимістичність не зберігається, їхнім творам властивий абсолютний песимізм, а людство не здатне до позитивного вибору, воно приречене, адже постійно надає перевагу інстинкту смерті (З. Фройд). Натомість у романі О. Турянського людина і людяність таки перемагають страшну дегуманізуючу дійсність, а у світу залишається надія на подальше відродження.

Ключові слова: війна, апокаліпсис, образ, мотив, девіація, дегуманізація.

Есхатологічний міф — один із найвідоміших для християнського суспільства. Метафорична біблійна оповідь дає змогу щоразу звертатися до нього під час значних катастроф чи інших вагомих травматичних подій. Свого часу Н. Фрай навіть стверджував: «Біблійний Апокаліпсис — наша граматики апокаліптичної образності» (Фрай, 1996, с. 118). Процеси секуляризації вплинули на зменшення релігійного компонента цього концепту, проте основні складові поетики залишилися й продовжують функціонувати в літературі.

Перша світова війна стала масштабним потрясінням у ХХ ст. Адже значно відрізнялася від усіх попередніх конфліктів «не лише своїм глобальним розмахом, а й своєю небувалою технологічною досконалістю та деморалізацією втягнутих у неї багатомільйонних мас людей.

Вона продемонструвала фантастичні досягнення людського розуму, акумульовані в зброї масового знищення. Вона втягнула у вир безглуздих страждань цілі народи [...]. Тому вона викликала небувалу в минулому енергію рефлексивно-го осмислення не лише подійного боку світової драми, не лише геополітичної та “технологічної” сутності війни як такої, а й її людського екзистенційного аспекту та буттєвого змісту» (Дзюба-Погребняк, 2014, с. 7–8). Зважаючи на причини постання, ці рефлексії часто містили в собі апокаліптичні алюзії та образи: страшна воєнна дійсність вщент зруйнувала попередні уявлення, виплекані бравурною пропагандою. На сьогодні існує низка досліджень текстів українських письменників, присвячених подіям Першої світової війни. Зокрема, це ґрунтовна монографія О. Дзюби-Погребняк, яка розглядає їх у широ-

кому контексті літератури південних слов'ян (Дзюба-Погребняк, 2014); розвідки, в яких аналізуються різні аспекти творів письменників без досвіду бойових дій (статті Я. Мельничук (Мельничук, 2004), М. Савки (Савка, 2013), О. Якименко (Якименко, 2015) та ін.) або твори письменників-комбатантів (статті І. Ліпницької (Ліпницька, 2015), А. Печарського (Печарський, 1997), М. Нестелеєва (Нестелеєв, 2012)). Проте наразі літературознавці не зверталися до аналізу поезики апокаліпсису в текстах авторів, які мають бойовий досвід, а тому це дослідження є актуальним.

Мета статті — проаналізувати художні особливості апокаліптичної образності в українських творах про Першу світову війну. Зважаючи на широке коло текстів і водночас обмеженість обсягу статті, об'єктом дослідження вибрано твори суто письменників-комбатантів (К. Поліщука, О. Маковея, О. Турянського). Вибір об'єкта зумовлений безпосередньою включеністю цих письменників у вир бойових дій, що дає змогу простежити, як у подальшому травматичний досвід оприявлювався на сторінках їхніх текстів.

У 1918 р. виходить друком збірка К. Поліщука «Серед могил і руїн», що стала одним із перших відгуків на події Першої світової війни. В основі текстів, які увійшли в книжку, — авторські щоденникові записи (протягом 1915–1917 рр. письменник воював на різних фронтах), тож провідним жанром збірки є новела факту. Водночас поряд з документальними постають художні твори, сповнені глибоких переживань воєнних буднів, прагненням зрозуміти й осмислити страшні події, дослідити дії та психологічний стан людини в нелюдських умовах існування. Простежується в оповіданнях й апокаліптична образність та настроєвість. Фрагментарність, тривожність, насиченість «епіфанією смерті» (Н. Мафтин), переплетення реальної та ірреальної площин задля увиразнення абсурдної дійсності — усі ці елементи поезики експресіонізму лише посилюють есхатологічну напругу.

Загалом війна для К. Поліщука — апокаліптичне дійство, яке часто уособлює потойбічна потвора. Цю роль може виконувати дракон («Здавалося, що червоні дракони вибралися з підземної прірви і, виблискуючи своїми огненними крильми, вирушили по землі і принесли руїну і смерть всьому живому і всім, що прагнули життя, співають пісень похоронних» (Поліщук, 2008, с. 29)) або ж ангел. Останній у творах збірки позбавлений божественної сутності, натомість є яскравим мортальним символом: «Я знов подивився і побачив, як серед

огню з'явилось щось чорне, велетенське, яке рухалося і здіймалося вгору, — щось таке, наче силует велетня-чоловіка з'явилось в чорнім огні. Протираю очі і знов дивлюся і ясно бачу велетенську чорну постать людини з велетенськими крилами, які метушливо билися в диму і хвилювали його на всі боки; чорні страшні довгі руки витягалися в наш бік, наче хотіли пригорнути нас всіх до себе» (Поліщук, 2008, с. 58). Навіть колористика, до якої часто вдається письменник, завжди похмура, повністю позбавлена вітальності, натомість символізує тлін і смерть: «Білі піски і жовті жита в полях дихали отруйливо»; «Як зелена гадюка, підстрибнула з долу і вп'ялася в небо, десь з німецьких окопів вилетіла ракета» («В часи безнадійності»); «Небо сіре і важке, вкрите пошматованими хмарами, крізь які проглядає жовто-зеленувате чоло очманілого од всесвітнього горя, одвічного місяця» («В нетрях Латвії»).

Війна часто ламає людину та перетворює на машину для вбивства за наказом: саме так К. Поліщук змальовує дегуманізуючу сутність Першої світової в оповіданні «Тоді, як було Різдво...». Умиротворений святковий настрій оповідача швидко розвіюється через тяжкі спогади про минулорічні події: саме на Святвечір був виконаний припис трибуналу розстріляти бунтівний полк, який відмовився йти в бій, доки не покарані командири, що раніше відправили солдатів у безглузду атаку на вірну смерть. Найстрашнішим і найбільючим для наратора є те, що вирок виконали свої ж побратими. Незважаючи на вже тривале перебування на війні, він і досі не може змиритися із вбивством, зрозуміти його необхідність. Розстріл же бійців якраз на Різдво бачиться ним як кінецьсвіття, стає символом остаточної втрати душі та погнання усіх цінностей і чеснот. Для підсилення безнадії автор вдається до контрасту: «Серед чистого поля на білім і таким ніжним снігу постановили в ряд двадцять чотири чоловіки» (Поліщук, 2008, с. 70): тут білий колір виступає як німий докір, адже його символіка (святість, чистота) дисонує з чорною справою.

Деструкція особистості як частина апокаліпсису оприявлюється і в оповіданні «Злочинна тьма». Твір можна означити як квінтесенцію збірки, у якому персонажі навіть позбавлені імен, адже є узагальненими образами людей, чие ество знищила війна. На відміну від інших текстів зібрання (нарис, оповідання на документальній основі), цей має виписану художню фабулу. Двоє солдатів повертаються додому з війни. Після святкування у шинку вони на останні гроші винаймають віз, купують ще горілки та забирають з собою сліпого лірника, щоб

він їх і далі розважав своєю грою. На шляху до них підсідає ще один солдат, який нерозумно похвалився заробленими грошима й це визначило подальший хід подій.

Хоча у творі і присутній географічний маркер (відтинок дороги над річкою Случ), відчитується загубленість героїв у містичному безчассі, нічна ж темрява надає оповіді ще глибшої безпросвітності. Така загубленість підсилюється і навколишнім пейзажем: «Осінь ніч схиляє своє чоло додолу, і в білих туманах таємничо шепочуться тривожні сни. Стокрилі вітри летять із холодної півночі, і про щось сумне гомонять поліські ліси. Темне, захмарене небо ридає дрібними сльозами осіннього жалю. Навколо мовчанка і смертельна утома панує. Тільки там, в глибині лісів, на вузькій заболоченій дорозі, що безконечно довгою биндою простяглася над прудкохвилю Случчю, притаїлося і гомоніло маленьке людське життя» (Поліщук, 2008, с. 96). Гнітюче враження постійно підтримується відповідними описами, наратив повністю позбавлений бодай натяку на світло, а прагненням навколишнього світу є знищення усього живого: «...небо [...] загрожувало задушити їх собою», «[осінь] намагалася задушити своїм диханням все життя», «високі дерева [...] вели між собою таємничу змову проти сих людей». Використовуючи рефрени, окремі ритмізовані фрагменти, прийом градації, гротеск, К. Поліщук майстерно підтримує внутрішню текстову напругу, ведучи реципієнта до кульмінації — вбивства супутника. Цей злочин не може не відбутися, адже девіантна поведінка зумовлена надламанною психікою та давно заскорузлюю душею, а одним із найважливіших людських інстинктів став потяг до вбивства.

Постать лірника, який номінально не допитний до злочину, бо гра на лірі відволікала й не давала змоги почути, що відбувається за спиною, прочитується символічно. Його сліпота — уособлення втрати людством етичних орієнтирів, загубленості й неможливості шляху до спасіння. «На возі лишається труп і лірник з лірою; одна пісня і смерть, яку покірно кудись везуть знесилені коненята» (Поліщук, 2008, с. 105) — безнадія та безвихідь пронизують усе оповідання. Врешті, життя лірника теж безглуздо обривається, залишається лише «тиша, важка, як камінь», і тумани, що «мовчки лежать навколо і чогось чекають». Проте питання, чи буде це щось новим й очищеним життям, залишається відкритим.

Цікавим зразком апокаліптичної образності є й оповідання К. Поліщука «В часи безнадійності». Уже назва промовисто говорить сама

за себе і є емким висновком оповіді. Тексту властиве поєднання документального та художнього способів нарації, які взаємодоповнюються. Сумній розповіді про безглузду з точки зору воєнної стратегії атаку, яка призвела до численних марних жертв, передує вступ, що прочитується як сконденсований переказ біблійного міфу. Так, у першому абзаці постає ідилічна картина тихої ночі (величний подарунок людям від Творця) з мирного життя, про яке згадує наратор. Ця ніч асоціюється з раєм, коли навіть темрява не страшна, адже вона «повільно стелиться над сонними полями і лагідно вколісує море похиленого бурями спілого жита» (Поліщук, 2008, с. 53) і просто дає змогу перепочити перед новим днем. У наступному абзаці з'являється опис теперішнього: оповідач-бійця насильно забрано з рідних місць і він мусить перебувати в чужих полях. Навколишні реалії суворі й неприглядні, відповідно змінюється і пейзаж: ніч, «як мара страшна, якоюсь безформенною масою важко лягла на землю, і здавалося, що вона намагалася все приспати і пригнобити [...]». Польські поля спали смертельними снами, польські поля утворювали казку страшної ночі» (Поліщук, 2008, с. 53). Маємо перегук із вигнанням людей з Раю і яскравим контрастом життя до й після. А далі настає апокаліпсис, який приносять розгнівані вершники: «На заході, заливаючи весь небосхил, шаліли хвилі огненного моря і в огні пожеж палали села; горіли без кінця і краю поля спілого збіжжя і, як гігантські свічі, досягаючи полум'ям до небес, горіли костьоли. Котиться, готить, регочеться, реве червона хвиля і заливає собою весь захід [...]». Здавалося, що там линули на конях безумні фурії, які шаліли і без кінця безумствували» (Поліщук, 2008, с. 53).

У цілому всі тексти з аналізованої збірки К. Поліщука мають значний відбиток власного травматичного досвіду, що значно впливає на їхню настроєвість. Як правило, наскрізними є мотиви безнадії та зневіри. Письменник не розуміє сенсу війни й необхідності вбивства за чужі інтереси. Відповідно страшна навколишня дійсність у його творах трансформується в апокаліптичну образність: біблійних вершників Апокаліпсису уособлює огненний дракон, ангел або ж фурії, які нищать усе на своєму шляху; есхатологічні події у текстах відбуваються як на загальному (знищення світу), так і на приватному рівні (девіація особистості). Причому руйнація мислиться як тотальна і безповоротна, наратор у багатьох оповіданнях не сподівається на подальше відродження (людство на це не заслуговує) після катастрофи,

світ просто завмирає пусткою у мертвій тиші й безчассі.

О. Маковей після мобілізації протягом чотирьох років служив спочатку перекладачем при штабі кавалерійської дивізії, а потім Карпатського корпусу. Свої роздуми та переживання письменник виклав на сторінках збірки оповідань «Кроваве поле», яка вийшла друком у 1921 р. Оскільки безпосередньої участі у боях не брав, його твори не мають тої емоційної напруги, як у К. Поліщука, проте вони так само пронизані зневірою у людстві та його здоровому глузді. Автор вдається до філософських роздумів про природу війни, констатуючи катастрофічність і незворотність її наслідків. У той час як ці криваві події є абсолютно непотрібними, вони несуть лише руйнацію, смерть та безнадію. Частими мотивами оповідань О. Маковей є жаль через марність втрачених життів бійців, адже досить швидко простолюд стає до цього байдужим («Вічна пам'ять», «Кроваве поле»); роздуми над тим, що солдати отримують фізичні каліцтва в боях через те, що увесь світ морально недужий («Інвалід»); використовує автор і прийом очуднення («Гранат»).

До біблійного наративу письменник звертається в оповіданні «Мертве місто», яке розгортається як фантазмагорія. Тут реципієнт має справу з постапокаліптичною ситуацією: події відбуваються у вже зруйнованому місті, яке давно покинуте. Якось, вчергове гуляючи там, головний герой — сотник — зустрічає дідька, що прилетів на оглядини цієї руйнації. Представлення чорта читачу своєрідне: з одного боку, він прямо не називається нечистим (панок у шубі та військовому одязі, до якого звертаються «ексцеленціє»), а з іншого — окремі деталі та поведінка не залишають сумнівів у пекельній приналежності персонажа. Так, поряд із традиційними військовими нагородами на його грудях виблискують «і невидані відзнаки: золотий хвіст з короною на огняній стяжці, маленьке брильянтове копито, а з шиї на ленті висіли маленькі емальовані вила в золоті і самоцвітах» (Маковей, 2021, с. 31). Знайшовши гвіздок на землі, він неймовірно йому тішиться, а пізніше з таким же захватом залазить у дупло старої верби. Таким чином, замість прямого називання автор вдається до представлення персонажа крізь призму народних уявлень про чорта: його любов до цвяхів, якими свого часу припинали Спасителя до хреста, передає, наприклад, у приказці «тішиться, як дідько цвяшком»; стара верба часто асоціюється зі смертю та чортівнею, а дупло мислиться як локус нечистої сили (це вірування також відбилося у приказці «закохався, як чорт у стару

вербу»). Фольклорний інтертекст увиразнює наратив, водночас додаючи йому ще більшої фантазмагоричності.

Окрім есхатологічного міфу, в оповіданні О. Маковей наявна також промовиста алюзія до іншої біблійної оповіді: легенди про загибель Содому та Гоморри як покарання за гріхи їхніх жителів. Адже коли ад'ютант чорта просить сотника описати, яким раніше було місто, той гнівно констатує: «Звичайне містечко, яких повно в Галичині і на Буковині! Шкода, що всіх не зруйновано до основ так, щоб камінь на камені не остався. Се ж погань, якої ніде в світі нема» (Маковей, 2021, с. 31). Наратор осуджує місцеве населення, яке допустило можливість війни, причому цей осуд переноситься й загалом на все людство, про що свідчить узагальнений образ міста, без конкретизації назви й точних географічних координат. Сотник гірко розмірковує над тим, що замість того, аби розбудувати своє життя, людина у будь-який момент ладна забрати чуже, саркастично констатуючи, що «пекольні сили справді мають чим тішитися». Наявний яскравий приклад того, що Е. Фромм, розгортаючи вчення З. Фрейда про притаманний людині інстинкт смерті, пізніше назве зляканою агресією. Саме тому, напевне, образ чорта не грізний, а, скоріше, іронічний. Читач бачить пришепкуватого персонажа, а не темну силу, що несе зло. Людство, яке здатне саме зруйнувати все навколо, не потребує допомоги мешканців пекла. Останні можуть просто приїхати й потішитися результатом зробленої за них роботи.

Таким чином, О. Маковей, як і К. Поліщук, рефлексує над крахом гуманістичних цінностей у наслідок війни й не бачить обнадійливих перспектив їх подальшого піднесення, адже людська природа завжди незмінна.

Роман «Поза межами болю» О. Турянського беззаперечно є одним із найяскравіших зразків літературного експресіонізму. Автора було мобілізовано до австро-угорської армії, він дивом вижив на албанському «шляху смерті», перебуваючи в сербському полоні. Ці події і лягли в основу сюжету твору, а прототипом одного із героїв — солдата Оглядівського — став сам письменник, який намагається осмислити пережитий жах. У романі відсутні батальні сцени, натомість війна зображується крізь призму внутрішньої драми надламаної людини, яка стоїть на останньому моральному рубежі.

Апокаліптичні мотиви у творі простежуються на кількох рівнях: загальносуспільному та особистісному. Якщо говорити про перший, то війна мислиться сімома головними героями як всесвітня катастрофа, що знищила

все навколо: «Вмерли люди, земля, небо, боги. І вмерла душа людей, і душа безкраїх просторів» (Турянський, 2015, с. 92). Ця смерть зруйнувала не лише матеріальне, найгірше те, що й моральні імперативи втратили свій сенс для багатьох: «Воєнне пекло все обернуло в руїну: високі змагання духа... людське достоїнство... честь... Людина стала звірем людини!» (Турянський, 2015, с. 101). Відчуття кінецьсвіття підсилює і навколишній пейзаж: «Чорні хмари заснувалися на краях дивною барвою, наче обкипіли застиглою кров'ю. Дух руїни показує своє сонне обличчя. Воно, здається, ось-ось ізбудиться. І небо розколеться, й темні сили кинуться на землю і розіб'ють у порошок увесь світ» (Турянський, 2015, с. 85). Трагедія ще і в тому, що, як і герої попередніх творів, персонажі О. Турянського не можуть зрозуміти сенс великої бійні, ті мотиви, які вартували такої руйнації: «За що ми боролися? Яка ідея цієї світової війни?» — гнівно кричить один із них.

Загублені у засніжених горах, мертвій льодовій пустці кілька бійців переживають і свій власний апокаліпсис. Так, Штранцінгер після тяжкого поранення, внаслідок якого осліп, втратив своїх близьких (мати померла через цю звістку, а кохана втопилася). Солдат не бачить сенсу подальшого життя, а єдиним скарбом і ниткою, що єднає із минулим, є його скрипка. Пшилуцький зневірений у всьому, адже поки він воював, його зрадила дружина, і чоловік теж не бачить майбутнього. Оглядівський, на відміну від інших, має сім'ю, до якої прагне повернутися понад усе. Проте його терзає непогамовне почуття провини: він мусив убивати й тепер не може собі цього вибачити, не розуміє, як він з таким невірним гріхом на душі може постати перед родиною: «Але якась важка рука кладеться мені на плечі!.. І чую, що я не в силі увійти всередину... — Хто я? Я — недостойний товариства дружини, сина й родичів [...]. Не можу, не смію увійти між них» (Турянський, 2015, с. 73–74).

Окрім моральних страждань, спільним кошмаром для усіх є голод і холод. Вони стають вагомим випробуванням для бійців не лише на фізичному, а й на метафізичному рівні. Щоб розпалити вогнище, їм потрібні речі когось із сімох, адже це єдиний паливний матеріал. На пропозицію Сабо усі намагаються стрибати і бігати навколо корча, щоб у такий спосіб визначити найслабшого і врешті скористатися його одягом. Починається своєрідний макабричний танок, але виконується він задля утвердження життя. Цей танець був і способом відтягти складне рішення, покласти на випадок, аби лишень самим не виконувати страшний

присуд до когось із побратимів. І коли безсилий Бояні падає й у відчай просить його не вбивати, ініціатор промовляє: «Не думай так про мене, товаришу. І з мене людина, — сказав Сабо і глянув на Бояні очима, в яких замерехтіло сяйво співчуття» (Турянський, 2015, с. 46). Так само, будучи вже майже на межі канібалізму, чоловіки її не переступають. Тобто жоден з них не здатен підняти руку на свого побратима (живого або вже померлого) навіть під загрозою власної смерті.

У книзі Одкровення Іоанна Богослова Апокаліпсис не має однозначно негативної конотації: окрім пророкування руйнації світу, є й думка про його оновлення та відродження, а знищення — це шлях до нового життя. Така ж надія простежується і в романі «Поза межами болю». Так, якщо в оповіданні К. Поліщука «Злочинна тьма» сліпий лірник став символом безвиході, то в творі О. Турянського все навпаки. Незрячий Штранцінгер здатен бачити світле майбутнє і дає змогу всім іншим повірити у це: «Вони чули, що з темних ям його очей пливе щось таємне, могутнє. Щось ясніше світла, дуже сліпої сили божевільних стихій, святіше всіх богів. Якась невмируща сила людської душі. Якийсь могутній дух людини, що крізь нужденність сьогоденної хвили, крізь роки крові, крізь хрести на цвинтарях, крізь сонні простори позагробні, крізь темряву безконечних засвітів бачить сонце майбутніх поколінь» (Турянський, 2015, с. 94). Незважаючи на нелюдські дегуманізуючі умови, герої О. Турянського таки не втрачають віру в моральні імперативи й у найстрашніших обставинах утримують у собі зерно людяності.

Отже, Перша світова війна породила жах і зневіру, показала, наскільки страшним може бути використання досягнень науково-технічного прогресу задля винищення людини. Письменники-комбатанти, які воювали на різних фронтах та в різних арміях, уважали війну повним безглуздом. Безнадійність та нерозуміння породжували розгубленість, а також бачення навколишнього жахиття як апокаліпсису, який врешті настав. Проаналізовані тексти К. Поліщука та О. Маковея є доволі песимістичними: автори не бачать надії на майбутнє, вони не дають світу другого шансу, вважаючи людину страшною невірною істотою, яка здатна лише руйнувати. Натомість О. Турянський через героїв роману «Поза межами болю» все ж показує сподівання на відродження, а художньо-образна модель апокаліпсису в тексті наближається до біблійного викладу: кінець світу не є остаточною руйнацією, це своєрідне запрошення до оновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзюба-Погребняк О. Перша світова війна в літературах південних слов'ян. Київ: Дух і Літера, 2014. 496 с.
2. Липницька І. Експресіоністична модель світу в антивоєнному циклі Сергія Пилипенка «З військового щоденника 1916–1917 рр.». *Філологічні науки*. 2015. № 21. С. 12–17.
3. Маковей О. Кроваве поле. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2021. 156 с.
4. Мельничук Я. Перша світова війна в художній інтерпретації Ольги Кобилянської. *Історична панорама*. 2004. Вип. 2. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-4720.html>
5. Нестелеєв М. Поза межами й у межах: Осип Турянський і його найвідоміший твір. *Дивослово*. 2012. № 11. С. 50–56.
6. Печарський А. Поетика трагічного оптимізму. *Дзвін*. 1997. № 9. С. 146–152.
7. Поліщук К. Вибрані твори / упоряд. В. Шевчук. Київ: Смолоскип, 2008. 704 с.
8. Савка М. Екзистенційний дискурс творчості Катрі Гриневичевої (за збіркою оповідань «Непоборні»). *Слово і Час*. 2013. № 7. С. 77–82.
9. Турянський О. Поза межами болю. Дума пралісу: Вибране. Київ: ВЦ «Академія», 2015. 312 с.
10. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 109–135.
11. Якименко О. Антивоєнна новелістика Наталі Романович-Ткаченко в контексті літератури «втраченого покоління». *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1 (2). С. 388–396.

REFERENCES

1. Dziuba-Pohrebniak, O. (2014). *Persha svitova viina v literaturakh pivdennykh sloviaan*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
2. Lipnytska, I. (2015). Ekspresionistychna model svitu v antyvoiennomu tsykli Serhiia Pylypenka "Z viiskovoho shchodennyka 1916–1917 rr.". *Filolohichni nauky*, 21, 12–17 [in Ukrainian].
3. Makovei, O. (2021). *Krovave pole*. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kondor" [in Ukrainian].
4. Melnychuk, Ya. (2004). *Persha svitova viina v khudozhnii interpretatsii Olhy Kobylianskoi. Istorychna panorama*, 2 [in Ukrainian]. <http://politics.ellib.org.ua/pages-4720.html>
5. Nestelieiev, M. (2012). *Poza mezhamy y u mezhakh: Osyp Turianskyi i yoho naividomishyi tvir. Dyvoslovo*, 11, 50–56 [in Ukrainian].
6. Pecharskyi, A. (1997). *Poetyka trahichnoho optymizmu. Dzvyn*, 9, 146–152 [in Ukrainian].
7. Polishchuk, K. (2008). *Vybrani tvory*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
8. Savka, M. (2013). *Ekzystantsiyni dyskurs tvorchoosti Katri Hrynevychychevoi (za zbirkoiu opovidan "Nepoborni")*. *Slovo i chas*, 7, 77–82 [in Ukrainian].
9. Turianskyi, O. (2015). *Poza mezhamy boliiu. Duma pralisu: Vybrane*. Kyiv: VTs "Akademiia" [in Ukrainian].
10. Frai, N. (1997). *Arkhetypnyi analiz: teoriia mitiv*. In *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* (pp. 109–135). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
11. Yakymenko, O. (2015). *Antyvoienna novelistyka Natali Romanovych-Tkachenko v konteksti literatury "vtrachenoho pokolinnia"*. *Literaturoznavchi studii*, 1(2), 388–396 [in Ukrainian].

Maryna Ryabchenko,

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ORCID iD 0000-0001-9349-9784

e-mail: marynariabchenko@gmail.com

WAR AS AN APOCALYPSE: LITERARY TECHNIQUES OF THE REPRESENTATION OF MILITARY EXPERIENCE IN UKRAINIAN PROSE ABOUT THE FIRST WORLD WAR

The article analyses how the writer's military experience affects the artistic images in his literary work. In particular, the apocalyptic motifs have been investigated, because the biblical legend about the imminent arrival of the apocalypse is one of the most famous and, probably, the most popular in society. The prophecies about the end of the world get attention every time during major wars, terrible world catastrophes, great social upheavals etc. The First World War, which was the first upheaval of such

a scale in the 20th century, was one such event. The relevance of the study is determined by the fact that, despite the existing studies devoted to Ukrainian works about the First World War, the texts of combatant writers were not analysed for apocalyptic imagery. The subjects of the study were the works of K. Polishchuk, O. Makovei, and O. Turianskyi. It is argued that the motives of hopelessness, despair and misunderstanding, for what and for what interests ordinary soldiers are fighting, have been common to all writers. They perceive the war as the end of the world. The leading problems of the works of these writers are the general dehumanization of society, which allowed a bloody slaughter, and the deviation of an individual personality, which is broken by a traumatic war experience. The images that represent individual characters of the apocalyptic myth in the analysed works can be transformed into a dragon, a fury or an angel of death. Their purpose is the destruction of the world. And, therefore, each person can make a choice about what his life will be. This optimism is not preserved in the analysed texts of K. Polishchuk and O. Makovei. Their works are characterised by absolute pessimism. Humanity is not capable of a positive choice, it is doomed, because it constantly prefers the death instinct, according to Z. Freud. On the other hand, in O. Turyanskyi's novel, man and humanity do win over the terrible dehumanizing reality. And the world still has hope for further revival.

Key words: war, apocalypse, image, motive, deviation, dehumanization.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2023.

Прийнято до друку 24.02.2023.